

Vpliv dela Janeza Orešnika na razvoj jezikovnega svetovanja za slovenščino

Tina Lengar Verovnik, Urška Vranjek Ošlak***

Povzetek

V članku¹ je predstavljen prispevek Janeza Orešnika k razvoju jezikovnega svetovanja v slovenskem prostoru. Njegovo delo temelji na izkušnjah skandinavskih uradov za jezik, kar je podrobno predstavil v knjigi *Uradi za jezik v Skandinaviji* (1995). Predavanja o delovanju teh uradov so sredi 90. let navdihnili študente za ustanovitev prve slovenske spletne jezikovne svetovalnice ŠUSS. Orešnik je zagovarjal idejo demokratičnega jezikovnega svetovanja, ki ne ponuja enoznačnih odgovorov, temveč uporabniku predstavi razlago in argumente za različne jezikovne možnosti. Poudarjal je pomembnost znanstveno utemeljenih, a preprostih razlag, upoštevanje jezikovnih zvrsti ter vključevanje zgodovinskih in primerjalnih jeziko(slov)nih podatkov. Njegova načela se danes uresničujejo pri delu Jezikovne svetovalnice Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ki nadaljuje tradicijo jezikovnega svetovanja in povezovanja z uporabniki.

Ključne besede: uporabno jezikoslovje, jezikovna svetovalnica, jezikovna politika, slovenski jezik, demokratično jezikovno svetovanje

The contribution of Janez Orešnik to the evolution of Slovene language consulting

The article highlights the influence of Janez Orešnik on the development of language consulting in Slovenia. His work draws on the experiences of Scandinavian language agencies, which he thoroughly presented in his book *Uradi za jezik v Skandinaviji* (*Language Agencies in Scandinavia*, 1995). His lectures on the functioning of these agencies inspired the establishment of the first Slovenian online language consulting platform, ŠUSS, in the mid-1990s. Orešnik advocated for the concept of democratic language consulting, which avoids providing single, definitive answers. Instead, it offers users explanations and arguments for various language options, allowing them to make informed decisions. He emphasised the importance

* Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, tina.verovnik@fdv.uni-lj.si

** ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, urska.vranjek@zrc-sazu.si

1 Članek je nastal v okviru programa P6 0038, ki ga financira ARIS.

of scientifically grounded yet simple explanations, the consideration of language varieties, and the inclusion of historical and comparative linguistic data. His principles are reflected in the Language Consulting Service (Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language), which continues the tradition of language consulting and engaging with language users.

Keywords: applied linguistics, language consultancy, language policy, Slovenian language, democratic language consulting

1 Zamisel Janeza Orešnika o slovenskem uradu za jezik

Vrhunskih jezikoslovnih prispevkov in dosežkov Janeza Orešnika s področij primerjalnega germanskega jezikoslovja, skandinavistike, naravnega jezikoslovja (zlasti naravne skladnje) in splošnega jezikoslovja že povprečno obveščeni jezikoslovni javnosti ni treba posebej predstavljati. Manj znan in v nekaterih zapisih povsem prezrt pa je njegov prispevek na področju uporabnega jezikoslovja, ki je kulminiral v izidu knjige *Uradi za jezik v Skandinaviji* (SAZU, 1995). Zanimivo je, da ga niti z besedo ne omenja niti Orešnik sam v seriji spominskih zapisov »Moj stik z jeziki in jezikoslovjem« (*Jezikoslovni zapiski*, 2017–2019). Morda se v svoji skromnosti ni zavedal, kako pomembno vlogo je opravil in kaj vse je sprožil – ne le z omenjeno knjigo, temveč tudi (ali morda še bolj) s predavanji o skandinavskih uradih in njihovih načelih demokratičnega jezikovnega svetovanja. Predavanja so sredi 90. let navdihnili skupino študentov splošnega jezikoslovja in drugih, zlasti jezikoslovnih smeri, da so organizirali prvo slovensko spletno jezikovno svetovalnico, poimenovano Študentska skrb za slovenščino oziroma ŠUSS (več v Marušič idr. 2001). Svetovalnica, ki je imela spletno stran z arhivom vprašanj in odgovorov, je sicer delovala prek e-pošte ter tako predstavljala most med periodičnimi jezikovnimi kotički in kasnejšimi spletnimi jezikovnosvetovalnimi forumi ter v končni fazi spletno Jezikovno svetovalnico Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Obenem pa je ponujala možnost mentoriranega in kolegialnega nabiranja izkušenj, na katerih so nekateri sodelujoči kasneje gradili tudi znanstveno raziskovanje jezikovnega svetovanja (npr. Žaucer in Marušič 2009; Lengar Verovnik 2016) in svoje nadaljnje jezikovnosvetovalno delo.

Orešnikova izčrpna obravnava nalog in vloge uradov za jezik v Skandinaviji ter poskus projekcije v naš prostor sta zagotovo vsaj posredno pripomogla tudi h kasnejši ustanovitvi vladnega organa v sestavi ministrstva za kulturo in k vsem nadaljnjim jezikovnopolitičnim prizadevanjem (med drugim v resolucijah o nacionalnem

programu za jezikovno politiko) za ustanovitev in vzdrževanje ene najpomembnejših dejavnosti, ki si jih je v okviru takega urada Orešnik zamislil: jezikovnega svetovanja. Vsaj toliko kot njegova eksplicitna prizadevanja pa so dragoceni njegovi premisleki o tem, kakšno naj bi bilo po vsebini, odnosu do uporabnikov in kakovosti takó organizirano jezikovno svetovanje. Te je v knjigi sproti in kakor da mimogrede zapisoval ob predstavljanju konkretnih primerov iz publikacij skandinavskih uradov, v katerih so ti takrat objavljali svoje presoje sočasnih jezikovnih pojavov in odgovore na izbrana jezikovna vprašanja. V nadaljevanju bomo predstavili oboje: najprej Orešnikovo videnje vloge urada za jezik in jezikovnega svetovanja v njegovem okviru, kar bomo umestili tudi v širši zgodovinski kontekst; nato še načela dobrega jezikovnega svetovanja, kakor jih je mogoče izluščiti iz njegovih zapisov. V drugem delu prispevka pa bomo na primerih iz vprašanj in odgovorov pokazali, kako se načela dobrega jezikovnega svetovanja uresničujejo v Jezikovni svetovalnici in katere vloge poleg svetovalne ta še prevzema.

2 Jezikovnosvetovalna vloga urada za jezik

Že pred knjigo je Orešnik v prispevku na temo materinščine pri pouku zapisal: »V tej zvezi ponavljam za drugimi, da bi potrebovali nekak državni jezikovni urad (obogateno nadaljevanje nekdanjega jezikovnega razsodišča), ki bi javnost opozarjal na prekoračenja normalnega v jezikovnem vedenju, predlagal ustrezne sistemske izboljšave, dajal jezikovna pojasnila zainteresiranim posameznikom in ustanovam, skrbel za domače strokovno izrazje, izdajal primerne priročnike in časopise itd.« (Orešnik 1993, 251). Ko pravi, da ponavlja za drugimi, ima najbrž v mislih (predvsem) predlog predsedstva SAZU o ustanovitvi sveta za kulturo slovenskega knjižnega jezika (objavljen v Delu 10. 7. 1993), ki ga v knjigi navaja tudi kot neposredni povod za predstavitev skandinavskih uradov za jezik.² V sklepnem poglavju knjige je – izhajajoč iz večdesetletnih izkušenj v skandinavskih državah in ob upoštevanju specifičnosti slovenskega okolja – podrobneje predstavil svojo zamisel o slovenskem uradu za jezik. Na prvo mesto med nalogami, ki naj bi jih urad pri nas opravljal, je zapisal jezikovno svetovanje posameznikom in ustanovam: »V vsakdanjiku našega urada za jezik bi bilo najbrž na

2 Leta 1993 je J. Orešnik postal redni član SAZU, že prej je bil izredni član (od 1987) in od leta 1992 dalje tudi tajnik II. razreda SAZU. Po funkciji je torej bil član predsedstva in s tem soavtor SAZU-jevega predloga, kar je mogoče posredno razbrati vsaj iz izrecne omembe skandinavskih ustanov kot možnih vzorov v besedilu (»Podobne ustanove imajo že desetletja v nekaterih zahodnih državah, med drugim v vseh skandinavskih, in njihova koristnost se je izkazala za nesporno«).

prvem mestu jezikovno svetovanje. Nasveti urada bi morali biti brezplačni in na voljo prav vsem, na primer tudi spraševalcem iz tujine» (Orešnik 1995, 91).³ Domneval je, da bi urad po vzoru skandinavskih izdajal tudi redno publikacijo, v kateri bi med drugim objavljala različna jezikovna vprašanja in odgovore nanje, članke o posameznih jezikovnih pojavih, prostor pa bi našla tudi »graja nelepega jezika« (n. d., 92).

Pri tem zadnjem je najbrž imel v mislih že v zgornjem navedku omenjeno nadaljevanje tradicije Jezikovnega razsodišča, edine trajnejše od vseh jezikovnopolitičnih in jezikovnokulturnih dejavnosti, ki so bile načrtovane v okviru Sveta za slovenščino v javnosti, leta 1980 ustanovljenega pri SZDL.⁴ Razsodišče je bilo znano po svojih presojah in odzivih na sporne sočasne jezikovne prakse, ki so (za prvo obdobje delovanja skupine) objavljeni tudi v knjigi (Moder 1984). Med drugim naj bi »pomagalo ohranjati zdrave jezikovne tokove med časniki, odpravljati zablude, svariti pred izpraznjenjem jezika, pred nepotrebnim hlapčevanjem tujščini, vzgajati k večji razgledanosti, strokovni podkovanosti, izbirčnosti« (n. d., 281). Izjave razsodišča so objavljali slovenski časniki (občasno tudi drugi mediji), najpogosteje pa je šlo za jezikovno kritiko, ki je sprožala tudi burne odzive in debate, kot je mogoče brati ob posameznih izjavah v knjigi.

Poleg Jezikovnega razsodišča bi lahko urad za jezik svojo svetovalno dejavnost oprl na še eno pomembno slovensko tradicijo, na jezikovne koticke. Omenja jih tudi Orešnik, saj ugotavlja, da je »kot 'servis' za javnost pri nas zamišljena marsikatera dejavnost, ki pospešuje negovanje jezika. Sem sodi že kar vsak jezikovni kotiček, še tako skromen« (Orešnik 1995, 10). Ta »pri nas najbolj priljubljena vrsta poljudnega jezikoslovnega objavljanja« (Korošec 1996, 7) je izčrpno opisana v Kalin Golob (1996). Avtorica ugotavlja, da jezikovni koticčki večinoma izpostavljajo napake v jezikovni rabi in jih nato popravijo. To je značilno predvsem za splošne jezikovne koticke, ki »obravnavajo vprašanja sočasne jezikovne prakse, opozarjajo na nepravilnosti in pomagajo uporabnikom pri različnih jezikovnih zadregah« (n. d., 148). Avtorica sicer nikjer ne piše, kako pisci določajo teme, ki jih obravnavajo, a vsaj delno jih povezuje s konkretnimi zadregami uporabnikov, tj. predvidoma z vprašanji, ki jih ti zastavljajo

3 Poleg tega bi urad tudi spremljal jezikovni položaj v državi, pretresal zakonodajne rešitve z vidika jezika, predlagal jezikovno zakonodajo in druge jezikovne predpise, ponujal jezikovne storitve državnim organom, opravljal raziskovalno delo in se vpenjal v mednarodno sodelovanje. Ne bi pa se ukvarjal z oblikovanjem pravopisnih pravil, izdelovanjem pravopisnega slovarja in s tvorbo strokovnega izrazja, »kajti vse to je pri nas že urejeno drugače, v okviru Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU« (Orešnik 1995, 90).

4 Širše družbene razprave o slovenščini v javnosti so vrhunec sicer dosegle s portoroškim posvetovanjem leta 1979 in izidom zbornika *Slovenščina v javnosti* štiri leta kasneje. Začele so se že sredi 60. let, ko so se pokazale razsežnosti vpliva nekaterih povojnih družbeno-političnih okoliščin na status in razvoj pisne in govorne slovenščine, izzvenele pa leta 1990 s prenehanjem delovanja Jezikovnega razsodišča. Za več o tem gl. Lengar Verovnik in Kalin Golob (2020).

piscem. Niso pa vsi kottički namenjeni obravnavi konkretnih jezikovnih pojavov in težav; ravno v desetletju pred nastankom Orešnikove knjige o uradih za jezik so denimo nastajale serije jezikovnih kottičkov, v katerih so avtorji⁵ popularizirali spoznanja jezikoslovne znanosti in hkrati obravnavali aktualna jezikovnopolitična vprašanja, s tem pa pomembno sooblikovali slovenščino v javni rabi in odnos do nje.

3 Načela dobrega jezikovnega svetovanja

V kasnejših obravnavah načel jezikovnega svetovanja se kot najpomembnejša ideja Orešnikove knjige omenja t. i. **demokratično svetovanje**, ki je po Žaucer in Marušič (2009, 450) nasprotje »običajnemu enoznačnemu odgovarjanju«. Avtorja demokratično jezikovno svetovanje natančneje opredelita:

Glavna značilnost tega je, da ne poda le osamljenega odgovora, temveč spraševalcu predvsem poda razlago za obstoj nekega jezikovnega elementa in argumente za in proti njegovi uporabi, oziroma da če sta na voljo dve možnosti, razloži, kateremu vzorcu sledi ena in kateremu druga, kakšne sociolingvistične postavke spremljajo rabo ene in kakšne rabo druge, kaj dosega npr. s kršenjem ali sledenjem uveljavljeni oziroma najbolj razširjeni normi itn. Odločitev za eno ali drugo dvojnico pa je vedno prepuščena spraševalcu, ki naj se na podlagi razlage in predstavljenih argumentov odloči, katero bo uporabil. (Žaucer in Marušič 2009: 450)

Odmev koncepta demokratičnega svetovanja je mogoče razbrati tudi v zasnovi sicer nerealiziranega *Slogovnega priročnika*, ki naj bi skušal »jezik predstaviti kot demokratičen sistem, v katerem je vedno na voljo več izbir. O teh izbirah je treba razmišljati s stališča ustreznosti za dano komunikacijsko situacijo, ne pa jih videti zgolj v paru pravilno/napačno ali celo dovoljeno/prepovedano« (Bizjak Končar idr. 2011, 4).

Vendar pa je Orešnik v knjigi posredno ali povsem eksplicitno nanizal še več usmeritev za dobro jezikovno svetovanje; najbolj strnjeno jih je povzel v sklepnem poglavju: »Nasveti bi morali biti znanstveno utemeljeni, kar se da izčrpni in razlagalni, drugače pa čim preprostejši« (Orešnik 1995, 91). V nadaljevanju bomo povzeli nekaj konkretnih napotkov, kot jih je mogoče razbrati iz kritičnih zapisov, ki jih je avtor občasno dodajal v knjigi predstavljenim obravnavam konkretnih jezikovnih problemov iz publikacij skandinavskih uradov za jezik.

5 T. Korošec na televiziji, J. Toporišič in V. Gjurin v tedniku 7D, J. Moder že od 70. let v Nedeljskem dnevniku ipd. (gl. Kalin Golob 1996).

3.1 Prvi tak napotek je **zavedanje naslovnikovega znanja oz. pričakovanj**. Orešnik ugotavlja, da pisci odgovorov na jeziko(slo)vna vprašanja pogosto podcenjujejo razvednost svojih uporabnikov in ne upoštevajo, da spraševalce zanimajo tudi vzroki jezikovnih pojavov (n. d., 50). Še bolj nerazumljivo se mu to zdi, kadar tisti, ki daje napotek, naslovnikovo znanje pozna. To se mu je namreč zgodilo, ko se je kolega slovenist v pogovoru o tem, ali je za knjižni jezik primernejša dvojnica *prek* ali *preko*, izrekel za prvo. »Zakaj je tako izbral, mi pa ni povedal, čeprav sem tudi sam jezikoslovec in čeprav je torej smel domnevati, da bi jaz njegovo utemeljitev že zato utegnil razumeti« (n. d., 8). Prigodo omenja kot primer nedemokratske obravnave jezikoslovne zadeve.

3.2 Demokratično bi bilo odločitev podpreti z razlogi, pri čemer kot zgled navaja skandinavske urade za jezik. Vendar pa tudi pri njihovih argumentacijah kdaj pogrša več **vkjučevanja splošno- in primerjalnojezikoslovnih dejstev**. Slednja bi po njegovem mnenju – kot tudi nazorno pokaže z lastnimi dopolnitvami – lahko s pridom uporabili pri več odgovorih, v katerih so se pisci sklicevali le na dostopne jezikovne (predvsem slovanske) in gradivske (takrat še listkovne) vire. Orešnik s primerjavo z drugimi, zlasti sorodnimi jeziki nakaže pomembnost prevpraševanja, ali do nekega pojava pride pod tujejezičnimi vplivi ali pa gre nemara za spodbudo znotrajjezikovnih silnic (n. d., 19). Tudi zgodovinskorazvojni podatki so po Orešnikovem mnenju pogosto po krivici zapostavljeni, saj lahko pomagajo razumeti sočasne razlike denimo v besedotvorni zgradbi sorodnih ali podobnih besed, ki so na prvi pogled nerazumljive (n. d., 57). Zapostavljanje splošnojezikoslovnih vidikov pa po avtorjevem mnenju naredi odgovore vsebinsko revnejše in manj mikavne, kar dokazuje ob odgovoru o spremembi prehodnosti švedskih glagolov, kjer v razlago pritegne koncept drugotne prehodnosti (n. d., 58), in pri novejšem pomenskem razvoju enega od švedskih zaimkov, ki je nastal – kot dokazuje Orešnik – po naliki oz. analogiji (n. d., 56–57).

3.3 Naslednja past, na katero pri jezikovnem svetovanju opozarja avtor, je neupoštevanje **raznolikosti govornih položajev in jezikovnih zvrsti**. Že v zgodnejšem prispevku (Orešnik 1993) piše, da je zgrešeno misliti, da je prav samo to, kar dopušča knjižni jezik, ostalo pa kaže na propad. Kot primer daje med drugim zgražanje nad rabo veznika *brez da* v nižjepogovornem jeziku. »Prava jezikovna sposobnost je tista, ki zna uporabiti pravo besedo na pravem mestu; v vsaki novi jezikovni prvini, domači ali prevzeti, vidi obogatitev te ali one jezikovne zvrsti« (n. d., 251). Zato se mu zdi

ful de best popolnoma naravno v govoru takratnih najstnikov; problematična pa se mu zdi raba deležniških oblik *našel*, *našla* namesto *najdu*, *najdla* v neprisiljenem pogovoru ob kosilu med Ljubljancani. To zavedanje bi moralo delovati tudi v obratni smeri: knjižni jezik ima prav tako številne zakonitosti, ki jih je treba pri rabi spoštovati. V knjigi o skandinavskih uradih za jezik Orešnik na to problematiko opozori na dveh mestih. Najprej pri odgovoru, v katerem se je odgovarjalec pri odločanju med dvojnicama zadovoljil zgolj s sklicevanjem na slovarje. Po avtorjevem mnenju bi se moral opreti na teorijo knjižnega jezika in odgovor dopolniti s podatkom o tem, katera od dvojnic je bolj razširjena v govorih, ki so podlaga knjižnega jezika, s tem pa utemeljevati odločitev, »da urad ne želi brez posebnega razloga spreminjati tistega, kar je vedno enako predpisano že več kakor sto let« (Orešnik 1995, 20). Drugi primer pa po avtorjevem mnenju kaže na nepotrebno poseganje v neknjižni govorjeni jezik, saj odgovarjalec priporoča odpravo glasovnega razvoja, tipičnega za govor območja prestolnice (ne pa tudi drugih območij), čeprav v govorjenem (in pisanem) knjižnem jeziku te spremembe ni zaznati (n. d., 59).

3.4 V sklepnem poglavju Orešnik piše še o enem pomembnem načelu, ki ga sicer ne povezuje neposredno s svetovanjem, a ker ga pripisuje delovanju urada za jezik kot ustanove, ki (tudi) jezikovno svetuje, ga navajamo na tem mestu. Po njegovem prepričanju bi moral urad za jezik bdeti nad jezikovnimi razmerami, s čimer meri na sledenje razvoju jezika (nove besede in besedne zveze), kritično opazovanje vsega natisnjenega (v strokah, za šolo, prevedenega ipd.), pa tudi na **spremljanje jezikovnih razmer s sociolingvističnega vidika** (tuji vplivi, ogroženost jezika, vloga medijev, mesto slovenščine v šolskem sistemu). Skladno z duhom časa, v katerem je knjiga nastajala – v obdobju pridruževanja Slovenije Evropski uniji in vedno opaznejšega vstopanja tujih podjetij na slovenski trg – se je posebej posvetil vplivu angleščine: »Urad bi moral tekoče spremljati ta vpliv zlasti v gospodarstvu, v industriji zabave in v sredstvih javnega obveščanja. Dalje bi moral ozavestiti slovensko javnost in jo prepričati, da je zaradi prihodnje usode vsega slovenskega tuje prvine v naši materinščini nujno omejiti« (n. d., 91–92). Zapisano je na prvi pogled v nasprotju z njegovim prepričanjem, da slovenščina ni ogrožena (n. d., 75), ki ga tudi prepričljivo podkrepi s podatki in argumenti (Orešnik 1993, 250; Orešnik 1995, 87). Vendar pa je tudi tukaj treba razlikovati med jezikom kot celovito in mnogotero pojavnostjo ter (zgolj) knjižnim jezikom. Za polno razvit knjižni jezik materinščine avtor pravi, da je »velika blagodat«, kar je »sam občutil v zadnjih letih, ko [je] po dveh desetletjih sestavljanja znanstvenih besedil pretežno v tujih jezikih zaradi 'spremenjenih potreb službe' začel

pisati pretežno slovensko» (Orešnik 1993, 251). Skrb za omejevanje vpliva angleščine je torej treba razumeti kot del skrbi za negovanje in razvijanje izraznih možnosti v lastnem jeziku, ki pa se ne sme ustaviti pri posameznostih, kakršne so denimo tuje besede v imenih podjetij, oglasih ipd., temveč mora poskrbeti za dobre zgleda nasproti »splošni razpuščenosti« (n. d., 250–251).

4 Uresničevanje načel dobrega jezikovnega svetovanja v Jezikovni svetovalnici

Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ki deluje od leta 2012, je osrednje jezikovnosvetovalno telo za slovenski (zlasti knjižni) jezik.⁶ V skladu z bogato jezikovnosvetovalno tradicijo na Slovenskem nadaljuje delo svojih predhodnikov – jezikovnih kotičkov in zgodnejših svetovalnic (ŠUSS, forumske svetovalnice). Svetuje tako splošnim kot tudi strokovnim uporabnikom jezika in ustanovam. Deluje na spletu,⁷ njena vsebina (zbirka vprašanj s pripadajočimi odgovori) pa je prosto dostopna. Uporabniki se nanjo obračajo z jezikovnimi vprašanji z različnih področij jezika.⁸ Jezikoslovci uporabljajo Jezikovno svetovalnico tudi v raziskovalne namene. Zlasti je zanje koristno dejstvo, da vprašanja v svetovalnici v realnem času opozarjajo na težave jezikovnih uporabnikov, v ozadju pa se gradi baza jezikovnih zadreg.

Jezikovna svetovalnica je od leta 2013 osnova za problemsko naravnani pristop k prenovi pravopisnega priročnika, ki jo izvaja Pravopisna komisija SAZU in ZRC SAZU (prim. Lengar Verovnik in Dobrovoljc 2022) – kot je zapisal Orešnik (1995, 91), so težavna vprašanja uporabnikov »dragoceno opozorilo na občutljiva mesta naše materinščine«. Svetovalnica uporabnike v odgovorih informira o napredku prenovne pravopisa in napoveduje prihajajoče spremembe v kodifikaciji (prim. Vranjek Ošlak 2024), poleg tega pa je tudi most med jezikovnimi priročniki in uporabniki jezika – uporabnikom pomaga interpretirati vsebino jezikovnih priročnikov, v svojih odgovorih pa tudi zapolnjuje vrzeli v jezikovnem opisu (prim. Vranjek Ošlak 2023).

6 Razen za vprašanja terminologije, s katerimi se ukvarja Terminološka svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

7 <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>

8 Največ vprašanj zastavljajo zelo izobraženi uporabniki, ki so stari od 30 do 49 let, mnogi od njih se tudi profesionalno ukvarjajo z jezikom. Najpogostejši razlog za zastavitev jezikovnega vprašanja je nezmožnost najti odgovor s pomočjo jezikovnih priročnikov. Svetovalnica uživa zaradi izčrpnosti svojih odgovorov, pa tudi zaradi raziskovalcev, ki v njej sodelujejo, določen ugled, saj jo uporabniki prepoznavajo kot zanesljiv vir informacij o jeziku (Dobrovoljc idr. 2020).

V nadaljevanju bomo s pomočjo primerov iz svetovalnice nakazali, kako se v njenih odgovorih kažejo načela dobrega jezikovnega svetovanja, kot jih je opisal Orešnik (1995). S tem se svetovalni vlogi Jezikovne svetovalnice, ki je prevladujoča, pridružuje še ena: izobraževalna.

4.1 Demokratičnost

Jezikovna svetovalnica od začetka svojega obstoja stremi k demokratičnemu pristopu k jezikovnemu svetovanju (Dobrovoljc idr. 2020, 14). Demokratičnost se kaže z izčrpnimi odgovori na vprašanja, navajanjem zgodovinskega ali kakega drugega ozadja posameznega jezikovnega pojava in nizanem argumentov za predlagane rešitve. Odgovori temeljijo tako na jezikovnih priročnikih kot tudi na sodobnem korpusnem gradivu. V primerih, ko je mogočih več rešitev, so navedene in argumentirane vse možnosti, spraševalcu pa je (največkrat glede na njegovo specifično jezikovno situacijo, tj. okoliščine in besedilno zvrst) prepuščena izbira jezikovnega sredstva, ki mu bo pomagalo do najučinkovitejšega sporočanja.

Pri *covidu-19* se v **knjižnem jeziku torej pojavljata obe izgovarjavi**: [kôvid-] in [kóvid-]. Zaradi zgoraj opisanih sprememb in sedanjih priporočil v normativnih slovarjih smo na prvo mesto zapisali tisto s širokim *o*; glede na dolgoletno drugačno prakso v enakih položajih (*o* pred *v*) pa opozorimo še, da izgovor z ozkim *o* ni odsvetovan ali nepravilen; oba načina nam omogočata nedvoumno sporazumevanje (Weiss idr. 2020).

Navedeni primer je odlomek iz odgovora na vprašanje o tem, kako izgovarjati poimenovanje bolezni covid-19. Odgovor najprej razloži ozadje jezikovne zadrege (kakovost *o* v prevzetih besedah) in razloge za obstoj dveh izgovornih možnosti, v zadnjem odstavku pa je poudarjena legitimnost obeh. Iz odgovora je razvidno, da je odločitev za eno od njiju prepuščena jezikovnemu uporabniku.⁹

4.2 Zavedanje naslovnikovega znanja oz. pričakovanj

Jezikovni svetovalci se trudijo, da so odgovori v Jezikovni svetovalnici oblikovani tako, da jih lahko razumejo tudi tisti, ki jim jezikoslovje ni povsem domače. Odgovori so pogosto dvodelni: z zahtevnejšo razlago in preprostejšim povzetkom, ki vsebuje manj terminologije ali pa vsaj več razlag strokovnega izrazja. Tak je npr. naslednji

⁹ Odgovori v svetovalnici so demokratični vedno, ko je enakovrednih jezikovnih možnosti več. Če je ena od izbir (stilno, zvrstno, časovno ali kako drugače) zaznamovana, je uporabnik na to opozorjen, kar pa ne pomeni, da se ne more sam odločiti in zaznamovano jezikovno sredstvo kljub vsemu uporabiti.

primer, ki je iz odgovora na vprašanje o tem, ali je glas *dz* sičnik. Po preprostejšem uvodu, v katerem je izrecno zapisano, da je /dz/ res sičnik, sledi zahtevnejša razlaga, v kateri je uporabljeno jezikoslovno strokovno izrazje (tako slovensko kot prevzeto – vloga svetovalnice je res tudi izobraževalna), ki mu sledijo razlage posameznih terminov.

Po mestu izgovora so /s/ in /z/ ter ustrezna zlitnika /c/ in [dz] **dlesničniki** (alveolari), kar pomeni, da jih tvorimo s pomočjo dlesni; /š/ in /ž/ ter zlitniška ustreznika /č/ in /dž/ (bolje: njuni priporniški sestavini) so **zadlesničniki** (postalveolari), kar pomeni, da jih tvorimo nekoliko bolj proč od dlesni v smeri proti zadnjemu delu ustne votline (Ježovnik 2022).

Neredko imajo spraševalci že določeno jezikoslovno znanje ali so že raziskali ozadje svoje jezikovne zadrege, vendar jim rešitve ni uspelo najti (predvsem gre v takih primerih za t. i. strokovne uporabnike jezika, tj. lektorje, prevajalce, učitelje slovenščine ipd.). Takim spraševalcem so namenjene daljše razlage, medtem ko so manj poučenim ali tistim, ki želijo le kratek odgovor, namenjeni (krajši) povzetki oz. (lahko enoznačni) odgovori na kratko, kot je ta iz sklepnega dela odgovora na vprašanje o (ne)ustreznosti rabe členka *zgolj*.

Na kratko: S členkom *zgolj* ni prav nič narobe (Vranjek Ošlak in Dobrovoljc 2021).

4.3 Vključevanje splošno- in primerjalnojezikoslovnih dejstev

Eden od bistvenih znakov demokratičnosti je izčrpnost odgovorov in navajanje zgodovinskega, narečnega, medjezikovnega ali kakega drugega ozadja določenega jezikovnega pojava. Spraševalci so, kot je ugotovil tudi Orešnik (1995, 50), radovedni ljudje, ki pogosto z veseljem sprejmejo dodatne informacije o ozadju svoje jezikovne zadrege. To v praksi pomeni, da je lahko odgovor na preprosto in enoznačno jezikovno vprašanje zelo informativen. Dober zgled takega preprostega vprašanja je vprašanje o zapisu izrazov pri taroku. Odgovor nanj prinaša poleg izrecne informacije o tem, kako zapisovati izraze *plateljč*, *radeljč* in *mondfang*, tudi izčrpen opis (v tem primeru prevzemalnega oz. medjezikovnega) ozadja, pa tudi nabor drugih izrazov s tega področja.

Večina izrazov pri taroku je bila v slovenščino sprejeta iz nemščine, saj je tudi igra prišla na Slovensko iz avstrijskih dežel, kjer naj bi se razvila v začetku 19. stoletja. /.../ Izrazi *pagat*, *mond*, *škis* in *trula* so namreč nemške popačenke različnih besed iz romanskih jezikov (it. *bagatto*, fr. *monde*, fr. *l'excuse*, fr. *tous les trois*). Nasprotno sta *plateljč* in *radeljč* prevzeta iz nemških besed *Blattlein* 'listič, igralna karta' (v nemščini se sicer za te

karte uporablja podobno zveneči izraz *Glatzen*, na katerega se je lahko navezal v slovenščini že uveljavljeni izraz *plateljc* 'karta manjše vrednosti', ki je v pomenu 'list v knjigi' izpričan že pri Janezu Svetokriškem) in *Radel*, verjetno izpeljanke iz nem. *Rad* 'kolo'. Izraz *mondfang* pa je samostalniško-samostalniška zloženka iz *Mond* in glagolnika *Fang* 'ujetje'. /.../ (Jelovšek 2022).

Namen takih odgovorov je, da potešijo uporabnikovo radovednost in prinašajo informacije, ki izboljšujejo razumevanje delovanja jezika v najširšem smislu.

4.4 Upoštevanje raznolikosti govornih položajev in jezikovnih zvrsti

Odgovori v Jezikovni svetovalnici so oblikovani tako, da predvidevajo drugačne načine sporazumevanja v različnih jezikovnih situacijah in besedilnih zvrsteh. Upoštevanje različnih govornih položajev je izpostavljeno zlasti takrat, kadar neko jezikovno sredstvo ni povsem nevtrarno oziroma je vezano na posamezno besedilno zvrst. V odgovoru je spraševalec na to opozorjen, saj obstoj različnih govornih in pisnih situacij pogosto ni dovolj uzaveščen. Naslednji primer je iz odgovora na vprašanje o tem, ali sta izrazni možnosti *oziroma* in *oz.* enakovredni (vprašanje je bilo zastavljeno na primeru povedi).

V večini besedil je mogoče okrajšave, kot je *oz.* za veznik *oziroma*, izpisati v celoti ali jih uporabljati v okrajšani obliki, svetujemo pa, da se v istem besedilu držite enega od načinov. Izpisani veznik *oziroma* je prijaznejši in primernejši za osnovno šolo, okrajšava *oz.* pa za zahtevnejše bralce. Izpis celotne besede je na mestu zlasti takrat, ko pišemo besedila za nekatere posebne bralce, npr. za otroke. Beseda *oziroma* lahko pomeni 'ali', zato jo je mogoče zamenjati s poševnico (Vranjek Ošlak in Weiss, 2025).

Iz primera so razvidne različne izrazne možnosti, uporabniki pa se (glede na konkretni jezikovni položaj) sami odločajo za eno izmed njih.

4.5 Spremljanje s sociolingvističnega vidika

Čeprav je osrednja vloga Jezikovne svetovalnice svetovalna, pa ta s svojim delom gotovo na neki način tudi bdi nad jezikovnimi razmerami oz. jih spremlja s sociolingvističnega vidika, na problematična mesta pa jo opozarjajo kar uporabniki sami (urad za jezik bi tako spremljanje jezikovnih razmer moral opravljati po svoji službeni dolžnosti). S pomočjo njihovih vprašanj je mogoče v svetovalnici slediti aktualnim trendom v razvoju jezika, zlasti prihajanju novih besed in besednih zvez, pa tudi drugim odstopanjem od ustaljene rabe in/ali jezikovnega predpisa. Tak je primer vprašanja,

v katerem spraševalec navaja, da je v medijih zaznal odstopanje v naglasnem mestu pri besedi *gorniški*.

Že dostikrat sem na radiu slišal, da vabijo na festival gorniškega filma, s tem da so pridevnik *gorniški* naglasili na *i*-ju in ne na *o*-ju, kot bi pričakoval, saj je taka raba tudi slovenskemu ušesu veliko bolj prijazna. Zanima me, katera raba je pravilna in zakaj, saj je pridevnik izpeljan iz samostalnika *gornik*, ki se naglasi na *o*-ju, in vsi meni poznani ljudje ne bi nikoli te besede naglasili na *i*-ju (Ježovnik in Dobrovoljc 2019).¹⁰

V odgovoru na vprašanje so pojasnjeni razlogi za opaženi pojav, napovedano je tudi, da se bo kodifikacija v prihodnje prilagodila aktualni rabi.

Beseda *gornik* se je prvotno naglaševala na *i*-ju, kar je tudi etimološko pričakovano. Iz tako naglašene besede je tvorjen pridevnik *gorniški* (tako v Pleteršniku, v SSKJ in SP 2001). Naglas na *o*-ju (tako kot pri samostalniku *górník* kot pri pridevniku *górníški*) je mlajši, zato morda še ni bil zabeležen v naših normativnih slovarjih, je pa v rabi razširjen, zato morda vaše ocena o »ušesu prijazni rabi«. Pri kodifikaciji bo treba v nadaljnje upoštevati tudi splošno razširjeno govorno prakso (Ježovnik in Dobrovoljc 2019).

4.6 Prevzemanje drugih nalog urada za jezik

Vendar pa Jezikovna svetovalnica ne opravlja le svetovalne vloge – v letih, odkar deluje na spletu, je prevzela tudi nekatere druge naloge, ki bi jih sicer opravljal slovenski urad za jezik (prim. Orešnik 1995, 89–93).

Z odgovori, ki si prizadevajo biti demokratični in izčrpni, svetovalnica opravlja nalogo širjenja znanja o primerni jezikovni rabi, jezikovni svetovalci pa se trudijo, da spraševalcem ne bi zgolj odgovarjali na vprašanja, temveč bi jih tudi izobraževali. V odgovorih so pogosto (poleg odgovora na posamezno vprašanje) navedena dodatna dejstva o jeziku, katerih osrednji namen je ponuditi spraševalcem in tistim, ki v svetovalnici iščejo odgovore na svoje jezikovne dileme (ali so zgolj radovedni), nekaj dodatnega védenja o jeziku.

Kot zanimivost naj dodam, da ednina, dvojina in množina niso edina slovnična števila, ki jih poznamo. Nekateri jeziki poznajo tudi trial (trojino) in pavkal, ki se uporablja za izražanje manjših števil (tipično od dve do šest) entitet, ki ne tvorijo homogene celote. Izraz pavkal bi lahko prevedli kot maloštevilnik, v slovenščini pa bi ga najbolje izrazili s pogovornim »enih par« (Klemenčič 2017).

10 V vprašanju so bile za namen tega članka popravljene pravopisne napake.

Jezikovna svetovalnica je zaradi svojega spletnega delovanja lahko dostopna za vse, ki jih zanima jezik. Zato neizogibno opravlja vlogo povezovanja vseh, »ki si prizadevajo za lepši jezik« (Orešnik 1995, 89). Med uporabniki svetovalnice so številni ljubitelji jezika, ki se z njim ne ukvarjajo profesionalno, ga pa izredno dobro poznajo. Odgovori v Jezikovni svetovalnici jim dajejo zagotovilo, da »strokovnjaki zdaj na primeren način bedijo nad materinščino« (n. d., 89).

Čeprav je osrednja naloga Jezikovne svetovalnice izvajati svetovanje uporabnikom o jezikovnih zadevah, pa jezikovni svetovalci pri pripravi vprašanj nemalokrat opravijo tudi veliko raziskovalnega dela. V svetovalnico namreč prihaja zelo malo preprostih vprašanj (z njimi se uporabniki morda raje obrnejo na lektorje ali odgovor sami poiščejo v priročnikih), zapletenejša pa zahtevajo več pozornosti, poglobljenega razmisleka in raziskav jezikovnega gradiva.

Vprašanja, ki prihajajo v svetovalnico, so tudi neprecenljiv vir subjektivnih ocen uporabnikov o tem, kako gre našemu jeziku: kako govorci slovenščine dojemajo vpliv tujih jezikov na slovenščino, njeno rabo v izobraževanju in v medijih ipd. Jezikoslovci lahko sledijo njenemu razvoju in spreminjanju ter obenem pridobivajo delni vpogled v to, kako slovenščino vidijo njeni uporabniki.

Jezikovna svetovalnica se mednarodno povezuje s podobnimi ustanovami v drugih evropskih državah, npr. na Češkem, v Estoniji, Latviji in na Madžarskem. Sodelavci svetovalnice se udeležujejo mednarodnih srečanj jezikovnih svetovalcev, jezikovno svetovanje pa je vključeno tudi v številne slovenske in evropske projekte.¹¹

Sodelavci Jezikovne svetovalnice izdajajo publikacije, v katerih poročajo o delu svetovalnice, leta 2020 so npr. izdali strokovno monografijo *Kje pa vas jezik žuli?* (Dobrovoljc idr. 2020), v kateri so po tematskih sklopih pregledno predstavljena najbolj pereča jezikovna vprašanja. Poseben način poročanja o delu je tudi spletna oblika Jezikovne svetovalnice, kjer so javno dostopni vsi objavljeni odgovori. Po njih je mogoče iskati s pomočjo področnih oznak in ključnih besed, baza Jezikovne svetovalnice pa je povezana tudi z iskalnikom portala Fran, prek katerega je omogočeno razširjeno iskanje. Uporabniki lahko tako na enem mestu iščejo po vseh jezikovnih virih Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, kar je koristno zlasti v primerih, ko je neka jezikovna tematika (npr. novejša besedje, ki ga slovarji še ne zajemajo) obravnavana samo v svetovalnici.

11 Npr. v evropski projekt GRACE (Obzorje 2020), ki je potekal od 1. januarja 2020 do 31. decembra 2021.

5 Sklep

Pomen dela Janeza Orešnika za uveljavljanje kakovostnega jezikovnosvetovalnega dela v slovenskem prostoru je bil prepoznan že v drugih delih (npr. Marušič idr. 2001; Žaucer in Marušič 2009). Pregled načel dobrega svetovanja, kot jih je bilo mogoče izluščiti iz knjige *Uradi za jezik v Skandinaviji*, kaže, da je ob opiranju na svoje široko jezikoslovno znanje poleg krovnega načela demokratičnosti pri proučevanih uradih cenil (in kdaj pogrešal) tudi druge vrline. Te je na svoje študentke in študente, sodelavke in sodelavce, kolegice in kolege nevsiljivo prenašal vsa svoja leta delovanja na Filozofski fakulteti, SAZU in kasneje tudi v Pravopisni komisiji pri SAZU in ZRC SAZU. Ves čas pa je tudi spremljal Jezikovno svetovalnico, občasno opozoril na kakšno ne dovolj domišljeno stvar ali pomagal s svojim znanjem (denimo v odgovoru o govorjenju »na fanta«, Dobrovoljc 2015). Čeprav po izidu knjige na to temo ni več znanstveno objavljal, je torej s svetovanjem ostajal profesionalno povezan.

Literatura

- Bizjak Končar, Aleksandra, Helena Dobrovoljc, Kaja Dobrovoljc, Nataša Logar Berginc, Polonca Kocjančič, Simon Krek in Tadeja Rozman. 2011. *Kazalnik 17 – Standard za korpusno analizo težav pri tvorbi besedil*. http://projekt.slovenscina.eu/Media/Kazalniki/Kazalnik17/Kazalnik_17_Slogovni_prirocnik_SSJ.pdf
- Dobrovoljc, Helena, Tina Lengar Verovnik, Urška Vranjek Ošlak, Mija Michelizza, Peter Weiss in Nataša Gliha Komac. 2020. *Kje pa vas jezik žuli?*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Dobrovoljc, Helena. 2015. Govorjenje na fanta v gorenjščini. Jezikovna svetovalnica. Objavljeno septembra 2015. <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1006/govorjenje-na-fanta-v-gorenj%C5%A1%C4%8Dini>
- Jelovšek, Alenka. 2022. Izrazi pri taroku v slovenščini. Jezikovna svetovalnica. Objavljeno aprila 2022. <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/5836/izrazi-pri-taroku-v-sloven%C5%A1%C4%8Dini>
- Ježovnik, Janoš, in Helena Dobrovoljc. 2019. Naglas pri besedi »gorniški«. Jezikovna svetovalnica. Objavljeno marca 2019. <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/3625/naglas-pri-besedi-gorni%C5%A1ki>
- Ježovnik, Janoš. 2022. Ali je glas dz sičnik? Jezikovna svetovalnica. Objavljeno aprila 2022. <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/5830/ali-je-glas-dz-si%C4%8Dnik>
- Kalin Golob, Monika. 1996. *Jezikovna kultura in jezikovni kottički*. Ljubljana: Jutro.
- Klemenčič, Simona. 2017. Dvojina pri Lužiških Srbih. Jezikovna svetovalnica. Objavljeno februarja 2017. <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1845/dvojina-pri-lu%C5%BEi%C5%A1kih-srbih>

- Korošec, Tomo. 1996. Strnjen prikaz jezikovnokulturne dejavnosti na Slovenskem. V: *Jezikovna kultura in jezikovni kotički*, urednica Monika Kalin Golob, 5–7. Ljubljana: Jutro.
- Lengar Verovnik, Tina, in Helena Dobrovoljc. 2022. Revision of Slovenian Normative Guide: Scientific Basis and Inclusion of the Public. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 14: 183–205.
- Lengar Verovnik, Tina, in Monika Kalin Golob. 2020. Vpliv družbeno-političnih sprememb na medijske jezikovne prakse: štiri desetletja po akciji Slovenščina v javnosti. *Teorija in praksa* 57 (posebna št.): 40–54.
- Lengar Verovnik, Tina. 2016. Jezikovni kotički za sodobno rabo – in sodobnega uporabnika. *Slovenščina danes. Dialogi* 57 (7/8), 177–192. Maribor: Aristej.
- Marušič, Franc, idr. 2001. *ŠUSS: študentska skrb za slovenščino*. Ljubljana: Študentska založba.
- Moder, Janko, ur. 1984. *Jezikovno razsodišče: 1980–1982*. Trst: Založništvo tržaškega tiska; Celovec: Drava.
- Orešnik, Janez. 1993. Dosledno: Materinščina pri pouku. *Sodobnost* 41 (3/4): 250–253.
- Orešnik, Janez. 1995. *Uradi za jezik v Skandinaviji*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Vranjek Ošlak, Urška, in Helena Dobrovoljc. 2021. Členek »zgolj«. Jezikovna svetovalnica. Objavljeno marca 2021. <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4971/%C4%8Dlenek-zgolj>
- Vranjek Ošlak, Urška, in Peter Weiss. 2025. Uporaba okrajšave »oz.« in poševnice v strokovnih besedilih. Jezikovna svetovalnica. Objavljeno januarja 2025. <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/7239/uporaba-okraj%C5%A1ave-oz-in-po%C5%A1evnice-v-strokovnih-besedilih>
- Vranjek Ošlak, Urška. 2023. Language Counselling: Bridging the Gap between Codification and Language Use. *Eesti ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* XIV (1): 149–173.
- Vranjek Ošlak, Urška. 2024. Jezikovno svetovanje v obdobju prenove pravopisnega priročnika. V: *Predpis in norma v jeziku*, Obdobja 43, urednica Saška Štumberger, 399–405. Ljubljana: Založba Univerze, 2024.
- Weiss, Peter, Tina Lengar Verovnik in Helena Dobrovoljc. 2020. Izgovarjava kratice »co-vid-19«. Jezikovna svetovalnica. Objavljeno marca 2020. <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4273/izgovarjava-kratice-covid-19>
- Žaucer, Rok, in Franc Marušič. 2009. Jezikovno svetovanje, praksa in ideali. V: *Infrastruktura slovenščine in slovenistike (Obdobja 28)*, urednik Marko Stabej, 449–456. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.